

کودلاشدیرما و استانداردلاشدیرما:

ایران آذربایجان تورکجهسی اؤرنگینده وارلیق درگیسی و جواد هیئت^۱

• دوچنت دوکتور سونل بوسنالی^۲

ÖZET: Doç. Dr. Sonel BOSNALI, “Kodlaştırma ve Standartlaştırma: İran Azerbaycan Türkçesi Örneğinde *Varlıq* Dergisi ve Cevad Heyet”, *Varlıq: Üç Aylık Türk Dili, Edebiyatı ve Kültürü Dergisi*, İkinci Dönem, Sayı: 3 (Qış 2015/1394), ss. 5-20

Bu yazıda, Azerbaycan Türkçesinin *normalleşme* süreci ele alınarak, *Varlıq* Dergisi ve derginin Baş Editörü ve yazarlarından biri olan Cevad Heyet’in bu süreçte oynadıkları rolün değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Uzun zamandan beri daralma sürecine maruz kalan İran Azerbaycan Türkçesinin, belli bir süreden beri, tam zıt yönde ilerleyen *normalleşme* sürecini yaşadığı; özellikle bu sürecin *kodlaşma* ve *standartlaşma* aşamalarında önemli bir yol kat edildiği ve *Varlıq* Dergisi ile Cevad Heyet’in bu süreçte etkin bir rol oynadığı ileri sürülecektir. Bunun için, bir taraftan *dil daralması*, diğer taraftan *dil düzenlemesinin kodlaştırma ve standartlaştırma* boyutlarına kuramsal açıdan kısaca değindikten sonra, önce *Varlıq* Dergisinin A. Türkçesinin *kodlaştırılması* ve *standartlaştırılması* yönünde gerçekleştirdiği eylemler, daha sonra da Cevad Heyet’in bu alandaki katkıları incelenecektir.

Açar Sözcükler: Kodlaşma, Standartlaşma, İran, Azerbaycan, Türkçe, *Varlıq* Dergisi, Cevad Heyet.

چکیده: دکتر سونل بوسنالی، "کدسازی و معیارسازی: مجله وارلیق و جواد هیئت در نمونه ترکی آذربایجان ایران"، وارلیق: فصلنامه زبان، ادبیات و فرهنگ ترکی، دوره دوم، شماره ۳ (زمستان ۲۰۱۵/۱۳۹۴)، صص. ۵-۲۰.
در این مقاله، ضمن تحقیق فرایند نورمالیزاسیون ترکی آذربایجانی، به بررسی نقش مجله وارلیق و سردبیر آن جواد هیئت در این فرایند خواهیم پرداخت. ترکی آذربایجانی که مدت مدیدی در معرض انقباض قرار داشته، از مدتی پیش و در جهتی کاملاً برعکس در حال گذراندن فرایند نورمالیزاسیون و این فرایند به ویژه در مراحل

^۱ بو مقاله، مای ۲۰۱۵ تاریخینده آنکارا بیلیم یوردو چاغداش تورک لهجه لری و ادبیاتلاری بؤلومونون دوزنله دیگی ۵-جی تورکولوژی گونو توپلانتیسیندا بیلدیری اولاراق سونولموشدور.

^۲ تکیرداغ «تامیق کمال» بیلیم یوردو اؤیرتیم اویه سی (bosnalis@yahoo.fr).

کدسازی و معیارسازی زبان پیشرفت قابل توجهی داشته و مجله وارلیق و جواد هیئت نقش مهمی در این امر ایفا کرده‌اند. به همین دلیل، ضمن نگاه تئوریک به انقباض زبان از یکسو و ابعاد کدسازی و معیارسازی در تنظیم زبان از سوی دیگر، ابتدا به بررسی عملکرد مجله وارلیق در کدسازی و معیارسازی ترکی آذربایجانی و سپس به سهم جواد هیئت در این زمینه خواهیم پرداخت.

کلیدواژه‌ها: کدسازی، معیارسازی، ایران، آذربایجان، ترکی، مجله وارلیق، جواد هیئت.

۱. گیریش

بو یازیدا، آذربایجان تورکجه‌سی‌نین نورماللاشما سوره‌جی اله آیینراق، وارلیق درگیسی و درگی‌نین باش ادیتورو و یازارلاریندان بیر اولان جواد هیئت‌ین بو سوره‌جده اوینادیقلاری رولون دگرلندیریلیمه‌سی آماجلاماق‌دیر. اوزون زامان‌دان بری دارالما سوره‌جینه معروض قالان ایران آذربایجان تورکجه‌سی‌نین، بللی بیر سوره‌دن بری، تام ضد یؤنده ایره‌لیله‌ین نورماللاشما سوره‌جینی یاشادیغی؛ اؤزلیکله بو سوره جین کودلاشما و استاند/ردلاشما آشامالاریندا اؤنملی بیر یول آلدیغی و وارلیق درگیسی ایله جواد هیئت ین بو سوره‌جده ائتکین بیر رول اوینادیغی ایره‌لی سوروله‌جک‌دیر. بونون اوچون، بیر طرفدن دیل دارالماسی، دیگر طرفدن دیل دوزنله‌مه‌سی‌نین کودلاشما سوره‌جی و استاند/ردلاشما سوره‌جی‌نین قورامسال (نظری) آچیدان قیساسا دگرلندیردیکدن سونرا، اؤنجه وارلیق درگیسی‌نین آذربایجان تورکجه‌سی‌نین کودلاشما سوره‌جی‌نین و استاند/ردلاشما سوره‌جی‌نین یؤنونه گرچک‌لشدیردیگی ایشلر، داها سونرا دا جواد هیئت ین بو آنداکا قاتقیلاری اینجه‌لنه‌جک‌دیر. جواد هیئت‌ین اؤزلیکله «یئنی دیلچیلیک» باشلیغی ایله یاینلادیغی بئش مقاله‌سینده گنچن دیل‌بیلیم تئریملریندن حرکت ائدیله‌رک، ج. هیئت‌ین چالیشلارلاری دیل پلانلاماسی‌نین هم یاپیسال هم ده ایشله‌وسل بویوتلارینی قاپسایان بوتونجه پلانلاماسی چرچیوه‌سینده دگرلندیریله‌جک‌دیر.

۱. آزینلیقلاشما و یا نورماللاشما: «اولماق یا دا اولماماق»

دیل پولیتیکاسی و آزینلیق دیل‌لری اوزرینه‌گؤردویو چالیشلار، باشدا دؤلت ارکی اولماق اوزره، سیاسی و یا شخصی قوروم و قورولوشلاردان و یا بونلارین دستگیندن یوخسون (محروم) اولان دیل‌لرین وارلیقلارینی سوردوره‌بیلیمه‌لری‌نین چوخ چتین و حتی اولاناقسیز اولدوغونون آلتینی چیمکده‌دیر. گرچکدن ده اولومسوز دوروملاردا اولان دیل‌لرین بؤیوک بیر چوخونلوغونون زامان ایچریسینده بیر «دارالما» سوره‌جینه و حتی یوخ اولما سوره‌جینه معروض قالدیقلاری آمپیریک وئریله‌رله دستکلنمکده دیر. یئنه بیلیمسل آراشدیرمالارین سونوجلاری، نهایی سونوجو آزینلیق دیل‌لری‌نین اؤلومو اولان دارالما سوره‌جی‌نین، سوره‌سی دیل‌لرین ایچینده اولدوغو شرایطه گؤره دگیشن فرقلی آشامالاری باریندیردیغینی گؤستریر. بو آشامالار؛ آزینلیقلاشما (minorization)، ایشله‌وسیزلشمه (minorasyon) و یاپیسال دارالما (obsolescence) اولماق اوزره اوچ آیری بویوتدا دگرلندیریلیر.

سوره‌جین بیرینجی بویوتو، دانیشانلارین دیل‌لرینی دگیشدیریمه‌سی ایله (language shift)، آزینلیق دیلی دانیشانلاری‌نین نفوسونون بیر گون یوخ اولونجایادک آلاماسینی ایفاده ائدر. سوره‌جین ایکینجی

بويوتو، ديل بازاريندا دگر ايتيرن آزينليق ديلي نين ايشله ولر نين ويا ايشلكليك آلانلار نين دارالماسيندان عبارتدير. بير اوچونجو بويوت ايسه، ديلين ياپيسال اؤزليكلريله ايليشكيليدير: بوتون آلانلاردا بوتون توپلومسال ايشله ولريني يئرینه گتيره بيلمه نين آزينليق ديلي نين قرامر و سؤزجوك قورولوشو گندهرك كؤهنه لشميه، دارالماغا ويا پوزولماغا باشلار. بير طرفدن ايشله وسيزلشمه، ديگر طرفدن ياپيسال كؤهنه لشمه نين سونجو اولاراق دا، سؤز قونوسو ديل هر تورلو آلاندا ايشله ديله بيله جك ديل ماده لر يندن يوخسونلاشاراق بيچيمسل ايشله ويني ايتيرر. بو آشاملارين ان سون مرحله سي ديلين اؤلومودور.

آنچاق آزينليق ديللر نين تک آلين يازيسي نين آزينليقلاشما ويا اؤلوم اولماديغيني قانيتلايان چوخ سايبدا اؤرنك واردير. ايجريسينه دگيشيك آشاملاري بارينديران بير سوره جدن سونرا نورماللاشماغي باشارميش ديللر ده موجوددور. اسپانيدا اوزون بير سوره آزينليقلاشما سوره جينه معروض قالديقدان سونرا نورماللاشان كاتالانجا بونا ياخشى بير اؤرنك تشكيل ائدر. داها چوخ ديل پوليتيكاسى چرچيوه سينده اله آلينان و نهايي سونجو نورماليزاسيون اولان و بير چوخ آشاملاري ايجينه آلان بو سوره ج ديل دوزنله مەسى اولاراق بيلينير. ديللرين قورولوشو، يئري، قوللانيمي و ايشله ولر اوزرينه ايشله ن بيلينجلى فعاليتلرين بوتونو اولاراق تانيملانان ديل دوزنله مەسى، ديل پوليتيكاسى و ديل پلانلاماسى اولماق اوزره ايكي دگيشيك آشاماني ايجينه بارينديرار (De Robillard 1977:230). سمبوليك و پراييك ايشله ولى اولماق اوزره ايكي فرقلي بويوتو اولان ديل پوليتيكاسى، «سوسيال ياشام ايله ديل (لر) آراسينداكى ايليشكيلرله ايلگيلى بيلينجلى اولاراق گؤرولن ترجيحلرين بوتونودور». ديل پلانلاماسى ايسه، «بير ديل پوليتيكاسى نين سوموت اولاراق اويقولامايا قويولماسى؛ بير جور فعليته گئچيشيدير» (Calvet, 1993: 111).

ديل پلانلاماسى، «بير ديلين اؤلچولو بير شكيلده مودرنلشديريلمەسى ويا استانداردلاشديريلمەسى؛ يازى دوزولوشو (كود) اولمايان بير ديله بونون قازانديريلمەسى، يعنى كودلاشديريلمەسى؛ بير ديلين سؤز قورولوشونون؛ اكونوميك، سوسيال، تكنيك و كولتورل گليشملره اويغون دوروما گتيريلمەسى ده ايجينه بارينديرار» (Garmadi, 1981: 185-186).

هوكن ايسه ديل پلانلاماسيني، بير طرفده توپلومسال و ديلسل، ديگر طرفده ياپيسال و ايشله وسل اولماق اوزره دؤرد آيرى بويوتدا دگرلنديريير. ديل پلانلاماسى نين ياپيسال بويوتو، بير يانندان استاتو پلانلاماسيني (كودلاشديرما)، ديگر يانندان بوتونجه پلانلاماسيني (استانداردلاشديرما) قاپسار. پلانلامانين ايشله وسل بويوتو ايسه، كودلاشديريلان و استانداردلاشديريلان ديلين تحصيل آراجيلىغي ايله يئرلشديريلمەسى و يئنيلنمەسى آشاملاريني ايجيرر (Haugen, 1983).

ديل دوزنله مەسى ويا ديل پلانلاماسيني ساده جه دؤلت مى ياپايبلر سوروسونا كالوتين وئردىگى يانيت بودور: «ديل پوليتيكاسيني هر هانسى بير قروپ بئله حاضيرلايابلر؛ آنچاق ياپيلان بو ترجيحلرين

اویقولامایا قویولماسی، یعنی پلاناما آشاماسینا گنچیلیمهسی اوچون گرکلی گوج و آراجلارا سادهجه دؤلت صاحیبیدیر» (Calvet, 1993: 111). آنجاق دو روبیلارد (۱۹۷۷: ۲۳۰)، گنل اولاراق دؤلتین تکلینده (انحصاریندا) اولدوغو دوشونولن دیل پولیتیکاسی نین، اصلینده دینی قورولوشلار، سیاسی پارتیلر و کولتورل درنکلر کیمی دؤلتین دیشیندا قالان آکتورلار طرفیندن ده یارادیلایله جگینی ایرهلی سورر. بیز ده، ده روبیلارد کیمی دوشونوروک و ایراندا بو ایشلهوی وارلیق درگیسی نین یئرینه گتیردیگینی ایرهلی سوروروک.

۲. آذربایجان تورکجهسی نین نورماللاشما سوره جی و وارلیق درگیسی

ایلك دفعه ۱۹۹۸ ایلینده ایراندا آذربایجان تورکجهسی نه ایلگی دویمایا باشلایان گؤزلمجی، ایرانین دیل پولیتیکالاری نین بیلینجینده اولاراق و یوخاریدا اؤزله ننگه چالیشیلان تئوریک بیلگیلر ایشغیندا، آذربایجان تورکجهسی نین چوخلو ایرهلیله مییش بیر دارالما سوره جی یاشایان بیر دیل اولایله جگی وارساییمیندا بولونموشدور. بو وارساییمدان حرکتله آراشدیرمالار یاپان آراشدیرماچی، ایرانین دیل، تحصیل و کولتورل پولیتیکالاری نین یانیندا، تورک توپلومونون گنچیردیگی سوسیال، اکونومیک و کولتورل دؤنوشوملر ندنیله دیل توتوم و داورانیشلاری نین قاچینیلماز بیر دارالما سوره جینی دایاتدیگی سونوجونو چیخارتمیشدیر. باشقا سؤزله، دؤلتین پلانلادیگی و اویغولادیگی *in vitro* دیل دوزنلهمه لرینه اک اولاراق، بو دیلین دانیشانلاری نین *in vivo* دیل دوزنلهمه لرلی دارالما سوره جینی قاچینیلماز قیلماقدادیر. بو سوره ج ایرینتیلی بیر بیچیمده کیتاب اولاراق دا یایینلانان دوکتورا تئزینده اینجه لنمیشدیر (Bosnali, 2007).

آما داها ایلك ساحه کشف تماسلاری سیراسیندا، وارساییم آچیسیندان بیر شئیلرین ترس گنشدیگی نین حیسن ائدیلدیگینی اعتراف ائتمک گرکیر. گرچکدن داها سونرالاری بو سوره جله ائش زامانلی آما ترس یؤنده، یعنی نورماللاشما یؤنؤنده ایرهلیله یین باشقا بیر سوره جین ایشله مکده اولدوغو گؤزلمنه بیلیمیشدیر. یازی دیلی داخیل اولماق اوزره، دیلین فرقلی آلانلاردا ایشله دیلمه سی، یایینلانان کیتاب، درگی و قزنته سایسی نین گنده رک آرتماسی، نورماللاشما سوره جینی گؤسترن اؤنملی اشارتلردیر.

بو سوره جین باشلادیلماسی و سوردورولمه سینده ان بؤیوک رولو وارلیق درگیسی اوینامیشدیر. اسلام انقلابی نین هم آردیندان، ۱۹۷۹ ایلینده تورکجه و فارسجا اولاراق یایینلانماغا باشلایان وارلیق درگیسی، بعضا فرقلی یایین سورهلری اولماقلا بیرلیکده، ۳۵ ایل بویونجا کسینتی سیز اولاراق یایینلانمیشدیر. ج. هئیتین باش ادیتورلوغوندا یایینلانان درگییه دوزنلی اولاراق قاتقی سونانلار بونلاردیر: جواد هئیت، حمید نطقی، محمدعلی. فرزانه، محمدحسین شهریار، حسن مجیدزاده، کریم مشروطه چی، عزیز محسنی، غلامحسین بیگدلی، حمید محمدزاده، صمد سرداری نیا، علی کمالی، تیمور پیرهاشمی، اسماعیل هادی، عبدالکریم منظوری خامنه، محمدرضا هئیت، دلبر ابراهیم پور، حسن راشدی، علیرضا صرافی، حسین محمدخانی، اکبر آزاد، ابراهیم رفر. درگیده یئر آلان یازیلارین تماتیک

آنالیزی، اؤزلیکله ایران آذربایجان تورکلری اولماق اوزره، ایراندا یاشایان تورکلرین دیللی، ادبیاتی و کولتورو آنلاریندا چوخ اؤنملی مقاله لرین یئر آدیغینی گؤسترمدکده دیر.

وارلیق درگيسي نین قورولوش آماجی نین آچیقلا ندیغی یازی تام آنلامی ایله بیر دیل پولیتیکاسی بیاننامه سی دیر: «تورک دیلی و کولتورونون دوغرو تمللر اوزرینده گلیشیمینی ساغلاماق»؛ «یازی دیلی یاراتماق»، املا و ادبی دیل قونوسوندا بیر بیرلیک ساغلاماق اوچون چالیشمالار آپارماق»؛ یابانجی کلمه لرین املا قوراللاری نین دوزنلمه سینی ساغلاماق»؛ «دیله بیر یئنی لشمه سوره جی باشلاداراق ایراندا مودرن تورک یازی دیلی نین تکرار جانلاندیرماسینا چابا گؤستریمک».

بو پولیتیکانین یاشاما گنجیریله بیلمه سی اوچون، گرچک آنلامدا بیر دیل آکادمیسی و یا بیر دیل قورومو کیمی چالیشان وارلیق یازارلار جمعیتی آدیندا بیر درنک قورولموشدور. دوزنلی اولاراق گرچکلشدیریلن توپلانتیلاردا، عضولر، بو پولیتیکا چرچیوه سینده دیلین کودلاشديريلماسينا و استانداردلاشديريلماسينا یؤنه لیک چالیشمالار گرچکلشدیرمیشلر. بو توپلانتیلارین بعضیلرینه قاتیلاراق چالیشمالاری شخاصاً گؤزلم فرصتیم اولدو. بونلاردان ان ائتکیله ییجی اولانی، ۲۰۰۰ ایلی ایچری سینده گرچکلشدیریلن ایفبا و املا قونولو چالیشما توپلانتیلاری ایدی. بو توپلانتیلاردا اوزون تارتیشمالار سونوندا آلینان قرارلار سون اولاراق ایرانین دگیشیک بؤلگه لریندن تهرانا گلن تمثیلجیلرین قاتیلدیغی بیر کونقره ایله بلیرلنمیشدیر.

آذربایجان تورکجه سی نین ایفبا و یازیم باخیمیندان استانداردلاشديريلماسی نین تمللری وارلیق درگيسي نین لاپراتواریندا آتیلیمیشدیر. بو قونودا ان ائتکیلی قاتقی یاپانلاردان بیرى البته کی حمید نطقى دیر. ادبیات آنلیندا یازدیغی یازیلارین یانیندا اؤز شعرلرینی ده پایلاشان نطقى نین دیل اوزرینه یایینلانان بیر چوخ یازیمی واردیر. بو یازیلاریندا، آذربایجان تورکجه سینی سس بیلیم، بیچیم بیلیم آچیسیندان اینجه له بیب، ایفبا و یازیم قوراللاری اوزرینه ده چوخ دگرلی تشبیتلر و اؤنریلری واردیر. وارلیقدا یایینلانان بیرنچه یازیمی چالیشمالاری نین ماهیتینی گؤستریر دورومدادیر: ویژگیهای ترکی آذربایجان، دیلیمیز، آدلاریمیز، کلمه لر اوزرینه، یازی قایدالاری (املا قیلاووزو) (۱۰-۹ سایى ۱۹۸۷).

وارلیق یازیچیلار جمعیتی نین گؤردویو ایشلرین اؤنمی بوردان قاینلاقانیر: ایلك آشامادا سورونلار تشبیت ائدیلب، اؤنریلر سونوندا آلینان قرارلارلا دیل کودلاشديريلديقدان سونرا، کودلاشديريلان بو دیل درگیده یایینلانان یازیلاردا ایشله دیله رک استانداردلاشما امکانی تاپیر. بئله لیکله ایرانین چوخ فرقلی بؤلگه لریندن اوخویوجولار بو دیلین استاندارد اولاراق منیمسه دیلمه سی ساغلانیر. گرچکدن، درگیده دوزنلی اولاراق یایینلانان «بیزه گلن مکتوبلار» بؤلومونده کی ۱۲۸ مکتوبون گلدیگی یئرله باخیلدیغیندا، وارلیق درگيسي نین اوخویوجو کوتله سی ایران تورک جوغرافیاسی نین هارداسا تامامینی قاپسادیغی گؤرولور:

- آذربایجان: تبریز، اورمییه، اردبیل، میانا، خوی، ماراغا، موغان، مرند؛

- مرکز: تهران، کرج، ساوه، اراک، اصفهان، همدان، قوم، کرمانشاه؛

- خوراسان/تورکمن بۆلگهسى: مشهد، گورگان ...

۳. جواد هيئت يېن بوتونجه پلاناماسى چرچيوه سينده چالیشمالارى

۳.۱. جواد هيئت يېن وارلىق دا يايىنلانان يازىلارى

وارلىق درگىسى نېن ايلک سايبىسندان اعتبارا ج. هيئت يېن هر سايبدا ان آز بير يازىسى بولونماقدادير. بعضى سايبيلاردا بيردن چوخ يازىسى دا يايىنلانمىش، بعضى سايبيلار ايسه مونوقرافى اولاراق باسليمىشدير. بيزده موجود اولان ۹۱ سايبدا ج. هيئت يېن ۱۳۸ يازىسى يئر آلماقدادير. بو يازىلار يېن ۱۱۶-سى (۸۴٪) تورکجه، ۲۲-سى (۱۶٪) فارسجا اولاراق قلمه آلىنمىشدير.

ج. هيئت يېن يازىلارى نېن تماتىک آناليزينه باخيلديغيندا، هر شئيدن اۇنجه ادبياتچى كيملىگى اۇنه چيخماقدادير. گرچكدن يازىلارى نېن ۳۶٪-سى ادبيات آلانيندادير. ۱۹۷۹-داكى ۲-جى سايبى ايله باشلايان *آذربايجان ادبيات تاريخينه بير باخيش* باشلىغى داشييان ۳۹ سايبلىق سيرا يازىلارى، ۱۹۸۸ ايلينده يايىنلانان ۶۸-جى سايبىيا قدر سورموشدور. بونا پارالل اولاراق ۱۹۸۱-ده ۲۴-جو سايبىدان اعتبارا *آذربايجان شفاهى خلق ادبياتى* باشلىقلى يئنى بير سيرا يازى باشلامىش و ۳۰-جو سايبىيا قدر ۴ مقاله يايىنلامىشدير. بونلار يېن يانيندا، اسلام دۇنىمى تورک ادبياتى و دگيشىك ادبى شخصيتلرى بيرلىكده، تورکيه تورک ادبياتيندان يونوس امره، محمد عاكيف ارسوى كيمي شاعيرلرين اينجه لندىگى فرقلى يازىلار دا امضا آتمىشدير. آيريجا ۱۹۹۶-۱۵-۹۶-جى سايبى *ادبيات شناسلىق* باشلىغى ايله بير مونوقرافى اولاراق يايىنلانمىشدير.

ج. هيئت يېن بير ديگر اۇنملى قاتقىسى، تانيتيم، الشتىرى و خبر نيته ليگى داشييان يازىلاريدير. بونلار يېن اورانى ۱۹٪ كيمي بير رقمدير.

هيئت يېن قاتقىسى نېن اۇنملى بير بۇلومونو، ۱۲٪، دىنى اچىرىكلى يازىلار تشكىل ائدير. ۲۴-جو سايبىدان اعتبارا ۶۴-۶۳ سايبيلارينا قدر سورن اۇنجه حضرت *على نين اؤيودلرى* و *داها سونرا حضرت محمد يېن اؤيودلرى* باشلىقلى سيرا يازىلار يېن قله آلمىشدير. بونولا بيرلىكده *قرآن و اسلام و حضرت على اهل سنت قايناقلار يېن* باشلىقلى يازىلار يانيندا، بو آلاندا چئويردىكلرى يازلار دا واردير.

تارىخ و جوغرافيا آلانلار يېن ۱۳ يازىسى واردير و بونلار يېن اورانى ۱۰٪-دور. تارىخ آلانيندا ۵۶-۵۵-جى سايبى ايله باشلايان و ۶۴-۶۳-جو سايبيلار قدير سورن *اوغوزها* باشلىقلى ۵ بۇلومدن ميدانا گلن فارسجا يازىلارى واردير. آيريجا ۶ بۇلومدن اولوشان *كاشغرلى محمودا گۆره* ۱۱-جى يوز ايلده تورک دونياسى، تورک لرين تارىخ و فرهنگينه بير باخيش باشلىقلى بير مونوقرافىسى و دده قورقود *داستانلارى* نېن تارىخينه بير باخيش كيمي يازىلارى موجودور.

سوسيوولوژى، اتنولوژى و فولكلور آلانلار يېن داخيل ائده بيلجگيميز يازى سايبىسى ۷-دير؛ بونلار يېن اورانى ۵٪-دير.

جواد هيئت ين يازيلار ينين بير ديگر اؤنملى بؤلومو ديل و ديل بيليم اوزرينه دير. بيزده بولونان سايبيلاردا ۲۳ يازيسي موجودور كي بونلارين اوراني ۱۷٪-دير.

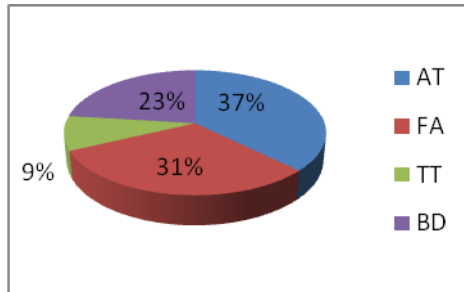
۳.۲ ديل و ديل بيليم يازيلاري

هيئت ين ينى ديلچي ليك باشليقلى يازيلاري ۱۰۰ (۳-۱۵)، ۱۰۱ (۳۳-۴۹)، ۱۰۲ (۴-۱۳)، ۱۰۳ (۳-۱۵) و ۱۰۷ (۳-۱۵) سايبيلاردا يايينلانميشدير. اصلينده ۱۰۶-جي سايبدا ج. هيئت ين يازيسيندا «آردى وار» تعبيري اولماسينا قارشين، بو يازيلارين آرخاسى گلمه ميش، ۱۰۷-جي سايبدا سونا چاتميشدير. توپلامدا ۶۱ صحيفه دن اولوشان بو يازيلاردا ۱۹۲ ديل بيليم تئريمى واردير. ديل بيليمين فرقلى آلانلاريندان بو تئريملىر سادجه سؤز ديزيمي آلانينا عايد اولانلار ينى اينجه له يه جگيك.

بيرنجى مقاله سينده داها چوخ عمومى ديل بيليم سؤز قونوسو اولدوغو اوچون، گنل ديل بيليمله ايلگىلى تئريملىر يوغون بير شكيلده يئر آلماقدادير. ذاتاً بو بؤلومون قايناقلاري بو ايكي كيتابدير: دوغان آقسان، هر يۇنوييله ديل، ت.د.ق، آنكارا، ۱۹۹۵ و فرديناند دو سوسور (Ferdinand De Saussure)، Cours de linguistique générale، پايوت (Payot)، پاریس، ۱۹۱۶. دولاييسى ايله، وئرلين اؤرنكلر و قوللانيلان تئريملىر ده بو قايناقلارين ائتكيسى همن گؤرولمكده دير: significant/signifié (گؤسترن/گؤستريلن) (س. ۱۰۰، ص. ۷). ايكينجى بؤلومده اوره تيجه ديل بيلگيسي قونوسونو اله آلميشدير. بو بؤلومده تمل قايناق نوأم چامسكى نين Aspects of the Theory of Syntax كيتابي دير. بو بؤلومده آرتيق اينگىليزجه تئريملىر قوللانيلديغي گؤرولمكده دير. اوچونجو بؤلوم، توره ديجه-دؤنوشوملو ديلچي ليك باشليغي داشيير. عيني قونونون ايشلنديگى دؤردونجو بؤلومده قايناق اولاراق سومرو اؤزسوى و اثر تايلان ين «توركجه ده آد اؤبگى نين ايچ ياپيى» باشليقلى مقاله سى واردير. بو بؤلومده آرتيق تئريملىر و اؤرنكلر اينگىليزجه اوزريندندير. سون بؤلومده ايسه قونو حاكميت و باغليلىق نظريه سى آد ينى داشيير.

۳.۲.۱ سؤز ديزيمي (سينتاكس) تئريملىرى

ج. هيئت ين مقاله لر ينده سؤز ديزيمي آلانينا گيرن ۱۹۸ قاورام واردير. بو قاوراملار اوچون هيئت ين قوللانديغي تئريملىر ۹۲-سينده آذربايجان توركجه سى ويا توركجه لشميش؛ ۷۶-سيندا فارسجا/عربجه؛ ۲۲-سينده توركجه توركجه سى و يا توركجه توركجه سى ايله اورتاق؛ ۵۷-سينده ايسه اينگىليزجه باشدا اولماق اوزره باتى ديللىرى كؤكنلى سؤزجوك واردير. بونلارين توپلامى ۲۴۷-دير؛ يعنى ۱۹۸ قاورامين سايبيسيندان داها يوكسك بير رقم سؤز قونوسودور. بونون نندلرى نين ايلكى، هيئت ين تك بير قاورام اوچون بيردن چوخ، بعضا ۳-۴ تئريم قوللانماسى؛ بير ديگرى ايسه بعضا بير تئريمين بيردن چوخ ديله عايد اولاراق گؤستريلمه سى گر كديگى اوچوندور.

بو تئرىملر، «اۋز تور كچه» تئرىملر؛ اينگىلىزجه، فرانسىزجا و روسجا كۆكنلى تئرىملر؛ فارسجا/عربجه كۆكنلى تئرىملر اولماق اوزره ۳ آيرى كاتقوريدا اينجهلنەجكدير.

۳.۲.۱.۱. «اۋز تور كچه» تئرىملر

اۋز تور كچه دئيه بىلەجگىمىز ۲۸ عدد تئرىم بولونماقدادير. آيرىجا بونلار يىن بعضىلىرى تىك باشلارينا قوللانيليركن، بعضىلىرى يىن قارشىلىقلارنى پارانتر ايچىندە وئرىلمەكده دىر و يا يازى يىن باشقا بىر يىرىندە فرقىلى بىر سۆز جوك ايشلەدىلمەكده دىر:

آد، آلت قورولوش، چردك / باش آد، يىرلىرىنى دگىشدىرمە...

۳.۲.۱.۲. اينگىلىزجه، فرانسىزجا، روسجا تئرىملر

هيئت تئرىملىرى يىن ۵۷-سىندە اينگىلىزجه (و يا نادراً فرانسىزجا و روسجا) سۆز جوكلره باش وورموشدور. آنجاق بونلار يىن تامامىنى اۋدونچلەمه (بورج آلما) اولاراق دگرلنديره بىلمىرىك. گرچكدن تابلودا قىرمىزى رنگده گۆستىرلىن ۴۳ تئرىم، سادهجه پداقوژىك قايغىلارلا، هيىت يىن قايناقلار يىنداكى حاليله اينگىلىزجه اولاراق بوراخىلمىشىدىر. بونلار چوخونلوقلا تور كچه تئرىملىرىن يانىندا بعضاً پارانتر ايچىندە، بعضاً پارانتر ايشلتمەدن و لاتىن اليفباسى ايله وئرىلمىشىدىر. بو تئرىملر ايلك سايبىلاردا ال يازىسى ايله وئرىلمىشىدىر. گرچك آنلامدا اۋدونچ اولاراق دگرلنديره بىلەجك ۱۴ تئرىم واردىر. تابلودا ياشىل رنگده گۆستىرلىنلر تور كچه لشمىش يابانچى كۆكنلى تئرىملردىر:

ترانسفورماسيون قايدالارى، قرامر كاتقور يالارى، كومپلكس جملة، لكسىك مبهم ليك، پرىئوپوزىسيونلو مفعول، مورفم قروپلاشما، سنتاكتىك قورولوشلار، پاسيف (مجهول و يا مفعول) جملة، سنتاكتىك ايستراكچر (struktur)، نحوى فونكسيونلار نظريهسى، اصول و پارامترلر، افقى سينتاكما تىك، اونيورسال/اونيورساللار...

۳.۲.۱.۳. فارسجا/عربجه كۆكنلى تئرىملر

ج. هيىت يىن ۹۸ تئرىمى يىن ۷۹-ندا فارسجا و يا عربجه كۆكنلى سۆز جوكلر واردىر. آنجاق همىن بلىر تىمك لازىم كى، كىچىك بىر بۆلومو ديشىندا بو تئرىملىرىن چوخ بۆيوك بىر بۆلومو تىك باشلارينا ايشلەدىلمەمىشىدىر. بو تئرىملىرىن همىن يانىندا پارانتر ايچرىسىندە و يا «و يا»، «و»، «يا» باغلاجلارى

ايشله ديلهرك آلترناتيو تئريملر اؤنريلميشدير. بعضاً بير قاورام اوچون اوچ فرقلي بعضاً حتى دؤرد فرقلي اؤنرى سونماقدادير:

آد بيرلشمهسى (اضافت و يا تعينى سؤز بيرلشمهسى)؛

آد تامامليق (تركيب-اضافه) ويا منسوبيت حالي؛

خصوصيت اساسى پروژكسيون (projection) پرينسيپله و يا عكس ائتمه اساسى/ عكس ائنديرمه پرنسيپى كيمي.

ديگر طرفدن، فارسجا/عربجه تئريملرين چوخ كيچيك بير بؤلومو، سادهجه اون اوچو (۱۳)، توركجهلشمه ميشدير. بونلاردان سادهجه بيرى تصريف (inflection) پارانتز ايچينده اينگيليزجهسى ايله بيرليكه بولونماقدادير. ديگرلى مطلقا توركجه و يا توركجهلشميش يا دا اينگيليزجه قارشيليقلارى ايله بيرليكه دير:

معين/شديرن دئترمينر (حرف تعريف)،/يز و اثر اصلى trace، ...

گئرى قالان تئريملرين تامامينى توركجهلشميش اولاراق دگرلنديرمك گركير. بونلارين بعضيلرى سؤز ديزيمسل (سينتاكتيك) اولاراق توركجهلشميشدير:

تعينى سؤز بيرلشمهسى، آتيلميش عوضليك، حذف اولونان ضمير نظريهسى؛ باغليلىق نظريهسى، مرجع سئچمك ...

بعضيلرى ايسه توركجه بيچيم بيرملرله توره ديلميش يئنى تئريملردير:

جانشين/يك علاقهسى، حال لانديرما نظريهسى، مبهم/يك (ابهام)، مشخص/شديرن، معين/شديريجي ...

۴. دگرلنديرمه

ج. هيئت ين تئريملرينده ان دقت چكيچى حادثه، قاوراملارين هارداسا تامامى اوچون فرقلي ديللردن بير نچه تئربمين ايشله ديلميش اولماسى دير. اؤزليكله اينگيليزجه تئريملرين يئر آلماسى يازارين پداوقوژيك دوشونجهسى ايله آچيقلاناييلير: بير ديلده هله تاماماً يئرلشمه ميش تئريملرين اوريژينال ديلدهكى قارشيليقلارنى نين وئريلمهسى گنلده ياپيلان بير شئى دير. آنجاق بازار بونولا يئتينمهيپ آيريجا فارسجا و بعضاً عربجه قارشيليقلارنى دا وئرمك زوروندا قالميشدير. بونو ياپاركن چوخو زامان يابانجى ديلدن آينان سؤزجوكلرى توركجهلشديرمه يولونا گئتميشدير. بو دوروم، آذربايجان توركجه سى نين ايشله نيمي نين و يا ايشله وى نين يازى نين قونوسونو اولوشدوران آلاندا (كى بورادا ديل بيلم آلانى سؤز قونوسودور) سؤزجوک/تئريم باخيميندان يئترسيز اولدوغونون بير گؤسترگه سيدير. دولاييسى ايله، ج. هيئت ين بو يازيلاريندان، هر شئيدن اؤنجه، آذربايجان توركجهسى نين ايچينده بولوندوغو دورومو، يعنى دارالما سوره جيني گؤزلمله يه بيليرك.

آنجا، ج. هئیتین یازیلارینین دېگر بویوتونو گۆز آردی ائتمه مک گرکیر. اؤنجه لیکله قاوراملارین هارداسا تامامی اوچون «اؤز تورکجه» اولماسا بئله، اؤزگه کؤکندن سؤزجوکلری تورکجه لشدیرهرک «تثیرملر تۇرتمیشدیر». ج. هئیتین بو آشامادا، تثیرملری «اؤز تورکجه لشدیرمه» کیمی بئر قایغی سینی و یا اوغراشی نین اولمادیغی آچیق دیر. ج. هئیتین اصیل نیتی نین آذربایجان تورکجه سینی ایشله نیمی نین دگیشیک آلانلار گئنیشله دیلمه سی؛ بو دیله فرقلی آلانلاردا ایشله وسللیک، ایشلرلیک قازان دیرماقدیر. ج. هئیتین «دیل بیلیم آلانینا یؤنه لیک تثیریم تۇرتمه سی» و بونلاری شخصاً «یازیلاریندا ایشلتمه سی» آذربایجان تورکجه سینی نورماللاشماسینا یؤنه لیک چوخ اؤنملی ایکی ایشدیر. بو ائیلملری دیل پلانلاماسی نین دیسل (بوتونجه) پلانلاماسی چرچیوه سینده، «یایسسال بویوتدا کودلاشدیرجی و استانداردلاشدیرجی ائیلیم»؛ «ایشله وسل بویوتدا ایسه «دیلین یئنیلنمه سی» چرچیوه سینده دیلین بیچیمسل ایشله وی نین گلیشدیریلمه سی» اولراق دگرلندیره بیلرک.

سونوج

وارلیق درگیسی، ایراندا تورک دیلی نین جانلی توتولماسی و دگیشیک آلانلاردا ایشلرلیک قازانماسینا یؤنه لیک ائتکی نلیکلرده اؤنملی بئر رول اوینامیشدیر و اویناماقدادیر. درگی نین ان اؤنملی اؤزلیکلریندن بیری، ایراندا تورک دیلی نین سورونلاری و بو سورونلارین چۆزومونه یؤنه لیک دوشونسال یازیلار یئر وئرمه سی؛ سورونون تثبیتی و چۆزوم اؤنرلری نین تارتیشیلماسی سونوجوندا آلینان قرارلارین یئنه درگی آراجیلیغی ایله اوغولامایا قویولماسینی ساغلاماسی دیر. بو آچیدان، وارلیق درگیسینی ایراندا تورک دیلینه یؤنه لیک دیل پولیتیکاسی و دیل دوزنله مه سی باغلامیندا اؤنملی بئر آکتور اولراق دگرلندیرمک گرکیر.

بو قاسامدا، درگی نین قوروجولاریندان و عینی زاماندا باش ادیتورو و یازاری اولان ج. هئیت، درگیده یازدیغی ادبیات، فولکلور، تاریخ و سایر قونولارینداکی یازیلارینین یانیندا، دیل و دیل بیلیم آلانلاریندا قلمه آلدیغی بیلیمسل یازیلاری ایله، تورک دیلی نین بیلیمسل آلانلاردا ایشله نیمی نین، ایشلرلیگینی و جانلیلیغینی ساغلاماق اوچون آغیر بئر چابایلا چالیشمیشدیر. «یئنی دیلچی لیک» باشلیغی ایله یاینلادیغی بئش مقاله سی ایله، دیل پلانلاماسی نین بئرئجه ایشینی بئر آرادا گرچکلشدیرمیشدیر: (۱) دیله دیل بیلیم تثیرملرینی قازان دیراراق «دیلین یایسینا» مداخله ائتمیش و «بوتونجه پلانلاماسی» چرچیوه سینده «سۆزجوک استانداردلاشماسینا» قاتغیدا بولونموشدور؛ (۲) دیلین ایشله وینه مداخله ائدر ک ده دیلین بیچیمسل ایشله وی نین گلیشدیریلمه سی اولراق دیلین یئنی لنمه سینه یؤنه لیک ائیلده بولونموشدور. بوندان سونرا یاپیلما سی گرکن ج. هئیتین و وارلیق درگیسینده دیل و دیل بیلیم آلانیندا یازان دگر یازارلارین اولوشدور دوغو دیل بیلیم تثیرمینولوژی نین یئنیلنمه سی دیر.

آذربایجان تورکجه سینی نین ایرانداکی دورومونون دینامیک یایسی بو چالیشمایلا دا اورتایا چیخماقدیر. آنجا بو دینامیزم تک یؤنده ایره لیله ی بئر سورجدن چوخ، بئر-بیری نین ترسی یؤنده ایره لیله ین ایکی فرقلی سورجی ایچرمکده دیر. بئر طرفدن سوسیولوژیک دینامیکلر دارالما یؤنونده ایره لیله ین سورجی

تتیکلرکن، دیگر طرفدن وارلیق درگیسی کیمی بعضی توپلومسال و کولتورل قوروم و قورولوشلارین گرچکلشدیردیگی ائتکینلیکلر سوره جی نورماللاشما یؤنوندە زورلاماقدادیر.

قاینالار

- Baylon, C. (1996). *Sociolinguistique. Société, langue et discours*. Paris: Nathan.
- Boyer, H. (1996). *Eléments de sociolinguistique*. Paris: Dunod.
- Boyer, H. (Ed.) (1996). *Sociolinguistique: Territoire et objets*. Paris: Delachaux et Niestlé.
- Bosnalı, S. (2007). İran Azerbaycan Türkçesi: Toplumdilbilimsel Bir İnceleme, Kebikeç Yayınları, İstanbul.
- Calvet, L.-J. (1993). *La sociolinguistique*. Paris: PUF.
- Kremnitz, G. (1981). Du «bilinguisme» au «conflit linguistique» cheminement de termes et de concepts. *Language*. No: 61, 63-74.
- Marcellesi, J.-B. (1981). Bilinguisme, diglossie, hégémonie: problèmes et tâches. *Language*. No: 61, 5-13.
- Moreau, M.-L. (Ed.) (1997). *Sociolinguistique. Concepts de base*. Sprimont: Mardaga.

اکلر

۱- دیل بیلیم تریملری

اینگلیزجه فرانسیزجا	ت. تور کچه سی	فارسجا عربجه	آذ. تور کچه سی	ت. تور کچه سی	سۆز دیزیم (سینتاکس)	
	X	X	X	Ad/isim	آد / ایسیم	۱
		X	X		آد بیرلشمه (اضافت و یا تعینی سۆز بیرلشمه سی)	۲
		X	X	Ad öbeği	آد قروبو (مبتدا)	۳
		X	X	Tamlama	آد تامملیق (ترکیب-اضافه) و یا منسوبیت حالی	۴
X	X		X	Adlaştırma	آدلاشدیرما / آدلاشدیرماق "nominalisation"	۵
X			X	Derin yapı	آلت قورولوش / درینده کی استراکچر (deep structure)	۶
			X	Yükseltme	آرتیرما	۷
		X	X	Adıl silme kuramı	آتیلیمیش عوضلیک (حذف اولونان ضمیر) نظریه سی	۸
	X		X	Bağlayıcı	باغلابیجی	۹
X		X	X	Bağlama kuramı	باغلابیق نظریه سی (مرجع سئچمک) binding theory	۱۰
		X	X	Temel kurallar	بازا-تمل قایدالار / تمل، باز (پایه)	۱۱
	X		X	Birleştirme dönüşümü	بیرلشدیرمه دؤنوشومو	۱۲
X	X		X	Boş kategori	بویش empty	۱۳
X		X	X	Birliktelik	برابر اولایلمه (Co-occurrence)	۱۴
		X	X		جمله نین صوری علاقهلری (لفظ)	۱۵
X		X	X	Odak	جمله نین قانونی بیثری / (focus) تاکید (وورغو) / جمله نین قانونی بؤلگه سی	۱۶
X	X		X	Baş	چردک (head) / باش آد یا چردک	۱۷
		X	X	İçyapı/dış yapı	داخلی قورولوش / خارچی قورولوش	۱۸
X		X	X	Belirleyen	Determiner اشاره صفتلری / معینلشدیرن دترمینر (حرف تعریف)	۱۹

	X		X	Dil bilgisi/gramer	دیل بیلگیسی و یا قرامر	۲۰
			X	Dil unsurları	دیل ماتریاللاری	۲۱
			X	Dilin yapısı	دیلین قورولوشو	۲۲
	X		X	Dönüşümlü üretken/ Üretken Dönüşümlü/Üretici Dönüşümsel/Üretici- Dönüşümlü Dilbilgisi (Dil Bilgisi)	دؤنوشوملو-تؤره دیجی قرامر	۲۳
X	X	X	X	Dönüşüm kuralları	دؤنوشوم قایدالاری Transformational rules /دؤنوشوم و یا ترانسفورماسیون قایدالاری/ چئویرمه قایدالاری/ ترانسفورماسیون (دؤنوشوم) قایدالاری	۲۴
X		X	X	Edat/ilgeç	ادات (postposition) / قوشما/ (آد اادات)	۲۵
		X	X	Ekleme	علاوه	۲۶
	X	X	X	Ad cümlesi	ایسیم یا آد جملهسی	۲۷
X	X	X	X	Değiştirim	عوض ائتمه/ یئرلرینی دگیشدیرمه / جانشین لیک علاقہسی Substitution	۲۸
X		X	X	Özne	فاعیل (subject)	۲۹
		X	X	Fiil, fiil cümlesi, eylem öbeği	فعل، فعل جملهسی، فعل قروبو (خبر)	۳۰
X		X	X	Bileşen	فونتیق حیصه (component)	۳۱
X	X	X	X	Geçişli fiil	گنچیشلی (تائیرلی) transitive فعل	۳۲
			X	Grammer kategorileri	قرامر کاتقوریلری	۳۳
		X	X	Dilbilgisel işlev	قرامر وظیفهسی	۳۴
X		X	X	Yönetim kuramı	حاکمیت نظریهسی government	۳۵
X		X	X	Yönetim ve bağlama kuramı	حاکمیت و باغلیلیق (Government and Bilding) نظریهسی	۳۶
X		X	X	Durum kuramı	حالاندیرما نظریهسی (case theory)	۳۷

X		X	X	Hareket kuralı/ kuramı	حرکت قایداسی و یا یئر دگیشدیرمه قایدالاری/ نظریه‌سی (movement theory)	۳۸
	X	X	X	Silme	حذف / سیلمه(حذف و یا آتیلما)	۳۹
X			X	İçözeksnel yapı	ایچ مرکزی endocentric قورولوش	۴۰
		X	X	Türemiş cümle	انکشاف ائتمیش جمله	۴۱
X	X	X	X	İz	ایز و اثر اصلی = trace = ایز	۴۲
		X	X	Ulam	کانقوری (مقوله)/کانقوریا (مقوله‌ای) قایدالاری	۴۳
			X	Altulam	کانقوریا آلتی	۴۴
X	X	X	X	Geçişli fiiller	گنچیشلی (تائیرلی) Transitive فعللر	۴۵
		X	X	Sözcük türleri	کلمه نؤعلری	۴۶
	X	X	X	Yardımcı fiil	کؤمکچی فعل/یاردیمجی فعل	۴۷
X			X	Bileşik cümle	کمپلکس جمله	۴۸
X		X	X	Sözcüksel belirsizlik	لغوی یا لکسیک مبهم‌لیک	۴۹
X		X	X	Bağımlılık kuramı	محدودیت نظریه‌سی Bounding theory	۵۰
X		X	X	Mantıksal yapı	منطقی فورما (logic forms)	۵۱
X		X	X	Ulaş	مصدر آدلار (gerundive nominals) / ظرف فعل gerundium	۵۲
X		X	X	Tümleç/nesne Düz tümleç Dolaylı tümleç (İlgeçli tümleç)	مفعول (object) مفعول=ترسلیک واسطه‌سبز مفعول(مفعول صریح) غیرصریح (indirect)/غیرصریح مفعول (prepozisyon) مفعول / غیرمستقیم متمم (complement indirect)	۵۳
		X	X	Olumsuz cümle	منفی جمله	۵۴
X		X	X	Tümleyen	متمم (تاماملایجی)/ متمم تۆره دن بیر مقوله complementiser	۵۵
X			X	Kurucu	مورفم قروپلاشما ویا سؤز بیرلشمه constituant	۵۶

		X	X	Belirsizlik	مبهم لیک (ابهام)	۵۷
X		X	X	Özelleştirici	مشخص لشدیرن specifier	۵۸
X		X	X	Tanımlık	مشتق آدلار article	۵۹
X	X	X	X	Tamlayan	معین لشدیریجی (تاملایان، " -ین حالی)", determiner	۶۰
X		X	X	Sözdizimi/ Sözdizimsel yapı	نحو syntax / نحو قورولوشو/ نحو بؤلمه سی / نحوی سنتاکتیک قورولوشو	۶۱
X		X	X	Temel cümle	نووه جمله لر (kernel sentences)	۶۲
X		X	X	Ön varsayım	اؤنجه دن قبول اولونان (presupposition)	۶۳
		X	X	Bölümleme	پارچالاما (تجزیه تحلیل)	۶۴
X		X	X	Edilgen	پاسیو (مجهول و یا مفعول) جمله	۶۵
X		X		İlgeç	Prepozisyon (حرف اضافه)	۶۶
		X	X	İşteş adıkları	قارشیلیق لی عوضلیکلر/ مشارکت ضمیرلری	۶۷
		X	X	Dönüşümlü adılar	قاییدیشلی ضمیرلر	۶۸
		X	X	Dizim kuralları	قورولوش قایدالاری	۶۹
	X	X	X	Basit cümle/temel cümle	ساده جمله / انکشاف اتمیش جمله / ساده (تمل) جمله / تمل (اصلی) جمله لر	۷۰
		X	X	Seçme kuralları	سئچمک خصوصیتلری	۷۱
X				Sözdizimsel yapı	سنتاتیک استراکچر (syntactic structures)	۷۲
X		X	X	Sıfat, sıfat-fiil (ortaç)	صفت، صفت فعل (participle)	۷۳
		X	X	Öbekleşme kuralları	سؤز قروپلاری (جمله) / سؤز قروپلاشما قایدالاری	۷۴
X		X	X	Sözcüksel ulamlar	سؤزل مقوله لر (lexical category) سؤز مقوله لر (lexicon)	۷۵
		X	X	Soru cümlesi	سئوال جمله سی	۷۶
X		X	X	Dizisel bağıntı	شاقولی علاقه لر، جانشین علاقه لر (paradigmatic relations)	۷۷

				/ شاقولی جانشین لیک علاقەسى	
X	X	X	X	Tamlayan durumu	۷۸ ناملايان (منسوبیت حالی) genitif
X		X	X	Dağılımcı kuram	۷۹ تقسیم نظریهسى Distributionalism
		X	X		۸۰ تعیین اندیجی
X		X	X	Geçişli	۸۱ تاثیرلی (متعدی) (transitif)
		X	X	Geçişsiz	۸۲ تاثیرسین فعللر (لازم)
X		X		Bükün/büküm	۸۳ تصرف (inflexion)
X		X	X	Teta rolü	۸۴ تنا رولو/ تنا رول (teta roles) / و یا نحوی فونکسیونلار نظریهسى
X	X		X	Türemiş adlar	۸۵ تۆره دېلمیش آدلار (derived nominales)
X		X	X	Kural ve...	۸۶ اصول و پارامترلر
X		X	X	Dizimsel bağıntı	۸۷ افقی علاقەلر سینتاقماتیک... فونشولوق باغلانتیلاری/ افقی سینتاقماتیک (فونشولوق) علاقەسى
X		X		Evrenceler	۸۸ Üiversal Üniversallar (عالم شمول)/
X				Evrensel Dil Bilgisi	۸۹ اونیورسال قرامر
X			X	Yüzey yapı	۹۰ اوست قورولوش/ اوزده کی استراکچر/ قورولوش (surfaces structure)
		X	X	Niteleyici	۹۱ وصفلندیجی سۆزلر
X		X	X	Yansıma ilkesi	۹۲ خصوصیت اساسی Projection principle ویا عکس ائتمه اساسی/ عکس ائتدیرمه پرنسیپى
	X	X	X	Yan cümle	۹۳ یان جمله (tab جملهلر)
X	X		X	Değişî/değişîri	۹۴ یئرلری دگیشدیرمه permutatia
		X	X	İyelik durumu	۹۵ یییه لیک (ملکی) حال
		X	X	Adıl/zamir	۹۶ ضمیر
		X	X	Belirteç/zarf: yer zarfı, zaman zarfı	۹۷ ظرف: یئر ظرفی، زمان ظرفی